

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗНЗ

Дипломна робота з соціальної педагогіки
(*освітньо-кваліфікаційний рівень*
«Бакалавр»)

студентки **4** курсу **42** групи

галузі знань:

0101 Педагогічна освіта

напряму підготовки:

6.010106 Соціальна педагогіка

Седляр Наталії Олександрівни

Керівник:

кандидат педагогічних наук,

доцент **С. М. Ситняківська**

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, методист КВНЗ

«Житомирський інститут медсестринства»

В. О. Коваленко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ ЗНЗ.....	6
1.1. Загальна характеристика діяльності соціального педагога ЗНЗ.....	6
1.2. Змістовно-структурна характеристика інтерактивних виховних технологій та їх місце в сучасній школі	13
1.3. Використання інтерактивних виховних технологій соціальним педагогом ЗНЗ	21
Висновки до першого розділу	27
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ ЗНЗ.....	29
2.1. Програма та методики дослідження	29
2.2. Аналіз результатів дослідження ефективності використання інтерактивних виховних технологій соціальним педагогом ЗНЗ	34
2.3. Виховна технологія з використанням інтерактивних засобів «Долаємо агресію».....	45
2.4. Охорона праці при організації виховної роботи соціальним педагогом ЗНЗ.....	51
Висновки до другого розділу	50
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження: Найважливішими завданнями виховання в Україні є підготовка сформованої творчої особистості. Вирішення цієї проблеми передбачає соціально-педагогічне обґрунтування змісту й методів навчально-виховного процесу. Сьогодні всі навчальні заклади готові впроваджувати сучасні педагогічні технології, які й забезпечували б виконання цих завдань.

Все далі частіше педагоги освітніх закладів відчувають потребу у застосуванні інтерактивних технологій, щоб забезпечити особистісний підхід до кожної дитини. Адже в сучасній освіті він є одним із найважливіших принципів організації навчально-виховної роботи. Використання інтерактивних методик у вихованні дає змогу змінювати ставлення дитини до самого виховного процесу, тому що саме тоді дитина стає співавтором виховної діяльності педагога.

Впровадження інтерактивних виховних технологій у свою діяльність повинно стосуватись також і соціальних педагогів. Адже це фахівці, які в організації своєї роботи надають пріоритет створенню здорового мікроклімату в колективі, гуманізації міжособистісних відносин, сприяють реалізації здібностей кожного учня, захисту його інтересів, організації дозвілля, включенню в соціальну корисну діяльність та інше.

Ми знаємо, що створення умов для успішної соціалізації є одним з найголовніших завдань соціально-педагогічної діяльності, яка й передбачає ефективне перенесення знань у свідомість дитини та розвиток вміння успішного їх застосування у всіх сферах його життя.

Тому оптимізація цього процесу й ґрунтується на використанні виховних інновацій, що передбачають активну міжособистісну взаємодію учасників виховного процесу. Саме цією інновацією і буде використання інтерактивних виховних технологій.

Сучасні загальноосвітні навчальні заклади стикаються з багатьма

соціально-педагогічними проблемами, подолання яких зазвичай не набуває успіху. Для соціального педагога впровадження у свою діяльність інтерактивних виховних технологій, для подолання цих проблем, повинно стати одним з основних завдань в його роботі.

Соціальний педагог ЗНЗ повинен вміти знаходити, створювати та активно застосовувати сучасні інтерактивні вправи, методики, завдання. Сприяти залученню дитини до вирішення проблем шляхом тренінгів, театральних вистав, флеш-мобів та інш.

Що ж стосується наукового обґрунтування використання інтерактивних виховних технологій соціальними педагогами, то їх застосування та ефективність цього процесу у своїх працях висвітлювали такі вчені, як: В. Г. Серган, М. І. Дичківська, С. М. Ткачик, І. Шевчук, В. А. Хмиз, В. В. Ягодникова та інші.

Необхідність дослідження цієї проблеми зумовлюється тим, що державна політика в галузі виховання дітей та молоді передбачає створення оптимальних умов для саморозвитку та самореалізації особистості. А для забезпечення цих умов у сучасній освіті необхідним є пошук нових моделей виховного процесу, який би сприяв становленню особистості, здатної протистояти впливам асоціального середовища.

Об'єкт дослідження: діяльність соціального педагога ЗНЗ.

Предмет дослідження: використання інтерактивних виховних технологій соціальним педагогом ЗНЗ.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка ефективності використання інтерактивних виховних технологій у діяльності соціального педагога ЗНЗ.

Завданнями дослідження є:

1. Теоретично обґрунтувати сутність діяльності соціального педагога ЗНЗ та дати змістовно-структурну характеристику інтерактивних виховних технологій;
2. Дослідити обізнаність та ефективність використання інтерактивних

виховних технологій у процесі діяльності соціального педагога ЗНЗ;

3. Розробити авторську виховну технологію з використанням інтерактивних засобів.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, систематизація та узагальнення), емпіричні (глибинне інтерв'ювання та анкетне опитування).

Апробація роботи: зміст та актуальність наукової роботи викладено у науковій публікації автора: Седляр Н. О. Використання інтерактивних виховних технологій у роботі соціального педагога ЗНЗ // Актуальні проблеми соціальної сфери : [збірник наукових робіт викладачів та студентів / за заг. ред. Н. П. Павлик]. — Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2015. — Вип. 4. — С. 108 - 109.

Структура роботи. Робота складається з двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає — 104 сторінки, з них основного тексту — 61 сторінка.

Загальні висновки

1. У ході проведеної роботи було з'ясовано суть інтерактивного виховання, яка полягає в тому, що взаємодія вчителя і учня представляє собою безпосередню міжособистісну комунікацію, найважливішою особливістю якої є здатність людини «брати на себе роль іншого», уявляти, як її сприймає партнер у спілкуванні або група, і відповідно інтерпретувати ситуацію та конструювати власні дії. Також була дана змістовно-структурна характеристика форм інтерактивних виховних технологій, які повинні бути присутні у роботі соціального педагога: театралізовані, ігрові, інтелектуально-пізнавальні, художньо-прикладні, проектні.

Було встановлено, що робота соціального педагога у загальноосвітніх навчальних закладах покликана попереджати проблеми, вміти своєчасно виявляти та усувати причини їх виникнення, забезпечувати профілактичну та виховну роботу щодо різноманітних негативних явищ, відхилень у поведінці дитини, оздоровленні мікросередовища.

Для покращення виховної роботи за включення інтерактивних виховних технологій було виділено основні критерії ефективності використання інтерактивних виховних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах: критерій пізнавальної діяльності, мотивації, активізації мислення, співпраці та результативності.

2. Було проведено дослідження для перевірки обізнаності практикуючих соціальних педагогів та студентів напрямку підготовки «Соціальна педагогіка» в інтерактивних виховних технологіях та ефективності їх використання. В якості респондентів були обрані соціальні педагоги ЗНЗ, студенти Житомирського державного університету імені Івана Франка напрямку підготовки «Соціальна педагогіка», учні 8 класів ЗНЗ. В результаті чого було з'ясовано, що соціальні педагоги ЗНЗ обізнані про інтерактивні виховні технології. Деякі з них вони використовують у своїй виховній діяльності. Вони відмічають ефективність даних технологій та необхідність їх систематичного використання, але використовують в

недостатній кількості і лише деякі (тренінги, соціальні реклами, соціальні акції).

Студенти знайомі з поняттям інтерактивних виховних технологій не тільки теоретично, але й на практиці (у них є досвід участі в організації різноманітних форм інтерактивних виховних технологій). Тому вони й розуміють ефективність цих технологій у виховному процесі.

З проведеної методики на агресивність, де респондентами були учні 8 класів, ми переконались, що інтерактивні виховні технології є актуальними та ефективними формами для виховної роботи в закладах ЗНЗ. Адже, порівнюючи результати методики для діагностики агресивності Басса-Дарки, яка була проведена до використання інтерактивної виховної технології та після було однозначно видно, що ці технології є ефективними та результативними.

3. За результатами проведеного дослідження нами була розроблена авторська виховна технологія спрямована на вирішення проблеми агресивності учнів ЗНЗ. Наша виховна технологія присвячена найактуальнішій соціальній проблемі, яка присутня в сучасних закладах ЗНЗ. Адже, спілкуючись з соціальними педагогами, під час проведення анкетного опитування, ми дізнались що багато часу у своїй виховній роботі вони приділяють саме цій проблемі.

Метою цієї технології є зниження агресивної поведінки дітей, налагодження діалогу між однолітками, гармонізація спілкування та міжособистісних відносин між дитиною та батьками, опанування основ самоконтролю над своїми емоціями та поведінкою.

Очікуваними ж результатами є активне та доцільне використання соціальними педагогами ЗНЗ інтерактивних виховних технологій в організації своєї соціально-педагогічної діяльності як при подоланні агресивної поведінки так і вирішенні інших проблем виховання.

Отже, гіпотеза експериментального дослідження підтвердилась. Дійсно, інтерактивні виховні технології є ефективною формою виховної

роботи соціального педагога в загальноосвітніх навчальних закладах. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці методичних рекомендацій для використання найефективніших форм інтерактивних виховних технологій соціальними педагогами ЗНЗ, а також збірника сценаріїв та заходів інтерактивних виховних технологій для профілактики та вирішення найактуальніших соціально-педагогічних проблем сучасної школи.

Список використаних джерел

1. Багулина Н. В. Методика работы социального педагога в общеобразовательной школе / Н. В. Багулина // Проблемы и перспективы развития образования : материалы междунар. заоч. наук. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). — Пермь : Меркурий, 2011. — Т. 1. — 213 с.
1. Беспалько В. Слагаемые педагогической технологии / В. Беспалько. — М. : Педагогика, 1989. — 192 с.
2. Беспалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Беспалько. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 208 с.
3. Беспалько О. В. Теорія і практика соціально -педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : автореф. дис. доктора пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / О. В. Беспалько. — Луганськ, 2007. — 44 с.
4. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / І. М. Богданова. — К. : Знання, 2008. — 343 с.
5. Вакурова Н. В. Типология жанров современной экранной продукции / Н. В. Вакурова, Л. И. Московкин. — М. : Ин-т современного искусства, 1998. — 36 с.
6. Василькова Ю. В. Социальная педагогіка / Ю. В. Василькова, Т. А. Василькова. — М. : Академия, 1990. — 440 с.
7. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. А. Вербицкий. — М. : Высшая школа, 1991. — 207 с.
8. Веретенко Т. Г. Соціально-педагогічна робота у закладах освіти /

- Соціальна педагогіка : теорія і технології : підручник [для студ. вищ. навч. закладів] / Т. Г. Веретенко ; Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько [та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 316 с.
9. Виховна робота в закладах освіти України // Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. — К., 1998. — Вип. II. — 89 с.
10. Виштак О. М. Сучасний підхід до позакласної виховної роботи. Нові форми позакласної виховної роботи [Електронний ресурс] / О. М. Виштак. — Режим доступу до журн. : http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42138.
11. Гречаник О. Є. Управління виховною роботою в школі / О. Є. Гречаник. — Х. : Вид. група «Основа», 2013. — 240 с.
12. Данченко Т. Ігрові технології у початковій школі / Т. Данченко // Учитель. — 2007. — № 6. — С. 44—46.
13. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / Ірина Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с.
14. Дичківська І. М. Основи педагогічної іноватики : навч. посіб. / І. М. Дичківська. — Рівне : РДГУ, 2001. — 233 с.
15. Жарков А. Д. Технология культурно-досуговой деятельности / А. Д. Жарков. — М. : Изд-во МГУК, ИПО «Профиздат», 2002. — 288 с.
16. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року в редакції від 23 березня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України, 1996. — № 21. — 84 с.
17. Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12/page>
18. Зверєва І. Д. Соціальна робота з дітьми та молоддю (теоретико-методологічні аспекти) : у 2-х ч. / І. Д. Зверєва, І. В. Козубовська, В. Ю. Керецман, О. П. Пічкара. — Ужгород : УжНУ, 2000. — Ч. 1. — 192 с.
19. Інноваційні технології навчання від А до Я / упор. Валентина Волканова. — К. : Шк. Світ, 2011. — 96 с.

20. Інтерактивні виховні технології — шлях до формування творчої особистості учня [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : <http://svitppt.com.ua/vihovna-robota/interaktivni-vihovni-tehnologii-shlyah-do-formuvannya-tvorchoi-osobistosti-uchnya.html>
21. Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / за заг. ред. П. Шевчука, П. Фенриха. — Щецін : Вид-цтво WSAP, 2005. — 170 с.
22. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : [метод. посіб.] / уклад. : О. Пометун, Л. Пироженко. — К. : А. Н. Н., 2002. — 136 с.
23. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві [Електронний ресурс]. — 2013. — Вип. 3 (4). — Режим доступу до журн. : sbornik.college.ks.ua/downloads/sbornik4/pdf/30.pdf.
24. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1980. — 192 с.
25. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі // Рідна школа. — 1991. — №6. — С. 48—56.
26. Крапив'янська Л. В. Шляхи використання інтерактивних технологій в процесі формування соціально компетентної особистості [Електронний ресурс] / Л. В. Крапив'янська. — Режим доступу до журн. : http://liceum.ndu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=159&Itemid=155.
27. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. — К. : ІПК ДСЗУ, 2007. — 341 с.
28. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. для вузів / М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. — К. : МАУП, 2003. — 168 с.
29. Мельник Ю. Соціальний педагог та його професійна діяльність [Електронний ресурс] / Ю. Мельник, С. Шагорська — Режим доступу до журн. : <http://psychology.com.ua/socialnij-pedagog-ta-jogo-profesijnadiyalnist/>.
30. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навч. посіб. / Л. В. Кондрашова, О. О. Лаврентьева, Н. І. Зеленкова. — Кривий Ріг : КДПУ, 2008. — 187 с.

31. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. — Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2005. — 56 с.
32. Неверкович С. Д. Игровые методы подготовки кадров : учеб. пособ. / С. Д. Неверкович ; под. ред. В. В. Давыдова. — М. : Высш. шк., 1995. — 207 с.
33. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. І. Шпак. — К. : Просвіта, 2000. — 368 с.
34. Організація виховної роботи : посіб. / авт.-упоряд. Н. В. Кочанова. — Х . : Ранок : Веста, 2008. — 256 с.
35. Организация воспитательного процесса в школе : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. — 256 с.
36. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/.
37. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / В. А. Поліщук ; за ред. Н. Г. Ничкало. — Тернопіль : ТНПУ, 2006. — 424 с.
38. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання / О. Пометун. — К. : Шк. світ, 2007. — 112 с.
39. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cei?nree=896-93-%EF>.
40. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання : дидактичні основи методів навчання і виховання : монографія / Г. П. Пустовіт, Л. В. Тихоненко. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. — Кн. 2. — 272 с.
41. Рева М. М. Актуальні методи, прийоми, засоби виховання учнів / М. М. Рева // Виховна робота в школі. — 2013. — № 5. — С. 52.
42. Різноманітність театрального мистецтва. Види та жанри театру

[Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : <http://5fan.info/polujgbewrnyfsmer.html>.

43. Ролі соціального педагога [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : <http://sites.google.com/site/socialnijpedagogvosviti/home/roli-socialnogo-pedagoga>.

44. Рожков М. И. Организация воспитательного процесса в школе : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / М. И. Рожков, Л. В. Байбородова. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. — 256 с.

45. Серган В. Г. Інтерактивні форми виховання : семінар для вчителів / В. Г. Серган // Класному керівнику. Усе для роботи : наук.-метод. журнал. — 2011. — №8. — С. 14—15.

46. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. / С. О. Сисоєва. — К. : ВД «ЕКМО», 2011. — 324 с.

47. Ситуационный анализ, или анатомия кейс-метода / под ред. Ю. П. Сурмина. — К. : Центр инноваций и развития, 2002. — 236 с.

48. Смолкин А. М. Методы активного обучения : [науч.-метод. пособие] / А. М. Смолкин. — М. : Высш. шк., 1991. — 176 с.

49. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / В. Є. Сорочинська. — К. : Кондор, 2005. — 198 с.

50. Софій Н. З. Про сто і один метод активного навчання / Н. З. Софій, В. У. Кузьменко. — К. : Крок за кроком, 2004. — 128 с.

51. Соціальна педагогіка : категорії та поняття : [словник] / авт.-укл. Н. А. Сейко, С. М. Коляденко. — Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 1999. — 55 с.

52. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за ред. І. Д. Звереві]. — К. : Центр навчальної літератури, 2008. — 336 с.

53. *Соціальна педагогіка* : теорія і технології : [підручник] / за ред. І. Д. Звереві. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 316 с.

54. Социальная работа : теория и практика : [учеб. пособие для вузов] /

- А. В. Бабушкин, М. П. Гурьянова, И. Г. Зайнышев [и др.] ; отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. — М. : ИНФРА-М, 2002. — 427 с.
55. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, О. І. Янкович [та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. — К. : Центр навч. літ., 2004. — 256 с.
56. Суходольська Л. В. Методика виховної роботи / Л. В. Суходольська, М. М. Фіцула. — Тернопіль : ТДПУ, 1998. — 134 с.
57. Сучасні технології в освіті : реком. бібліогр. показч. Сучасні технології виховання / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського — К., 2006. — Ч. 2. — 196 с.
58. Теорії і методи соціальної роботи : підруч. / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. — К. : Академія, 2005. — 328 с.
59. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности : учеб. пособие / под. ред. П. Д. Павленка. — М. : Дашков и К, 2007. — 608 с.
60. Ткачик С. М. Впровадження інтерактивних методів виховання у практику роботи школи / С. М. Ткачик // Позакласний час : Часопис. — 2008. — № 8. — С. 5—20.
61. Толмачова І. Організація виховного процесу у групі подовженого дня : використання інтерактивних технологій / І. Толмачова, Г. Дмитренко // Психолог. — 2006. — № 35. — С. 17—28.
62. Тренінгові, соціально-реабілітаційні і навчальні програми із формування здорового способу життя в учнівської і студентської молоді : метод. посіб. / Ю. В. Кудрявцева, О. Ю. Осадько, О. М. Гулько [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Панка, Н. М. Городнової, Н. В. Лунченко. — К. : Ніка-Центр, 2008. — 180 с.
63. Хмиз В. А. Інтерактивне виховання : нові підходи. Творчий проект «Під шкільними вітрилами — 200 років» / В. А. Хмиз // Виховна робота в школі. — 2006. — № 12. — С. 35—52.
64. Шевчук І. Використання інтерактивних технологій у проведенні

виховних годин / І. Шевчук // Початкова школа : наук.-метод. журнал. — 2004. — №5. — С. 13—15.

65. Шепелева Л. Программы социально-психологических тренингов / Л. Шепелева. — СПб. : Питер, 2006. — 160 с.

66. Шептенко П. А. Методика и технология работы социального педагога : учебное пособие / П. А. Шептенко, Г. А. Воронина. — М. : Академия, 2001. — 208 с.

67. Чернишова Г. М. Педагогічні інноваційні рекомендації. Формування здорового способу життя [Електронний ресурс] / Г. М. Чернишова. — Режим доступу до журн. : http://proftekhosvita.org.ua/static/files/vuhovannya_journal_07.pdf.

68. Чудаков В. Є., Січко С. М. Охорона праці в навчальному закладі. Накази. Положення. Інструкції / В. Є. Чудаков, С. М. Січко. — К. : Редакції газет з управління освітою, 2013.

69. Ягоднікова В. В. Інтерактивні форми і методи навчання та виховання учнів / В. В. Ягоднікова // Завучу. Все для роботи : наук.-метод. Журнал. — 2009. — № 22. — С. 2—28.

70. Interactive Technology and Effective Educational Practices Allison BrckaLorenz and Amy K. Garver [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : <http://cpr.iub.edu/uploads/AIR2010%20Interactive%20Tech%20FINAL.pdf>

71. Lee S. H. Interactive technologies for effective collaborative learning. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning [Електронний ресурс] / S. H. Lee, R. J. Magjuka, X. Liu, C. J. Bonk. — Retrieved October 23, 2009. — Режим доступу до журн. : http://itdl.org/Journal/Jun_06/article02.htm.

72. Petrie P. Pedagogy – a holistic, personal approach to work with children and young people across services / P. Petrie, J. Boddy, C. Cameron, E. Heptinstall, S. McQuail, A. Simon, V. Wigfall. — London : Thomas Coram Research Unit, 2005.